

केंद्र शासनाच्या श्यामा प्रसाद मुखर्जी रुरबन  
अभियानाची अंमलबजावणी करण्याबाबत

महाराष्ट्र शासन  
ग्राम विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: एनआरएम-२०१६/प्र.क्र. ०१/योजना-४

बांधकाम भवन, २५ मर्जीबान पथ,

फोर्ट, मुंबई-४०० ००९

दिनांक: १४ जानेवारी, २०१६

प्रस्तावना -

सन २०११ च्या जनगणनेनुसार भारतात एकूण ग्रामीण लोकसंख्या ही शहरी लोकसंख्येच्या तुलनेत ६८% आहे. त्यानुसार आजमितीस ग्रामीण भागातील लोकसंख्या एकूण ८३३ दशलक्ष एवढी आहे. सन २००१-२०११ या काळात सुमारे १२% ग्रामीण लोकसंख्येमध्ये वाढ झालेली आहे. ही वस्तुस्थिती लक्षात घेता भारत सरकारने श्यामा प्रसाद मुखर्जी RURBAN अभियान (SPMRM) राबविण्याचे प्रस्तावित केले आहे. सदर अभियान राज्यामध्ये राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय -

केंद्र शासनाच्या श्यामा प्रसाद मुखर्जी रुरबन अभियानाची राज्यात प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्याचा निर्णय याद्वारे घेण्यात येत आहे.

भारत सरकारने श्यामा प्रसाद मुखर्जी RURBAN अभियान (SPMRM) सुरु केले आहे. सदर अभियानास यापुढे राष्ट्रीय रुरबन मिशन (National Rurban Mission-NRuM) असे संबोधण्यात येणार आहे.

अभियानाचे उद्दिष्टे-

सदर अभियानाअंतर्गत ग्रामविकास हा रुरबन समूहाच्या माध्यमाने करण्यात येईल. यामध्ये संपुर्ण देशातील ग्रामीण भागातील गावांच्या समुहांचा आर्थिक, सामाजिक आणि भौतिक विकास करणे आणि शहराप्रमाणे पायाभूत सुविधा पुरविणे अपेक्षित आहे. या अभियानाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

- ग्रामीण व शहरी भागातील विकासाचा असमतोल दूर करणे. यामध्ये प्रामुख्याने आर्थिक व तांत्रिक सोयी सुविधा ग्रामीण भागामध्ये उपलब्ध करून देणे अपेक्षित आहे.
- ग्रामीण भागाचा आर्थिक विकास करताना, गरीबी व बेरोजगारी कमी करणे.
- अभियानांतर्गत निवडलेल्या क्षेत्रांचा सर्वांगीण विकास करणे.

#### ४. ग्रामीण भागातील गुंतवणूकीस चालना देणे.

सदरची उद्दिष्टे साध्य करून या गाव समुहांचा विकास करण्यासाठी केंद्र शासनाच्या योजना व राज्य शासनाच्या योजना या नियोजनबद्ध पद्धतीने, एककेंद्राभिमूख रितीने व विशिष्ट कालमर्यादेत या गाव समुहांमध्ये राबविणे अपेक्षित आहे.

#### गाव समुहाची (रुरबन क्लस्टर) संकल्पना :-

“RURBAN” गाव समूह म्हणजे भौगोलिकदृष्ट्या जवळची गावे, या गावांची लोकसंख्या समतल आणि किनारपट्टीच्या भागात सर्वसाधारणपणे २५,००० ते ५०,००० इतकी तसेच वाळवंट, डोंगराळ किंवा आदिवासी भागात सर्वसाधारणपणे ५,००० ते १५,००० इतकी राहील. असे गाव समूह निवडताना प्रशासकीय सोयीसाठी जवळच्या ग्रामपंचायत हा घटक विचारात घेऊन भौगोलिक संलग्नता व लोकसंख्येच्या निकषावर ग्रामपंचायतींची निवड करता येईल.

गाव समुहाची निवड करण्यासाठी केंद्र शासनाने राज्याचे आदिवासी व बिगर आदिवासी अशा दोन भागांमध्ये वर्गीकरण केलेले आहे.

यासाठी केंद्र शासनाने राज्यातील आदिवासी भागातील ११ जिल्ह्यांतील ४९ तालुके व बिगर आदिवासी भागातील १७ जिल्ह्यांतील ५० तालुके निवडलेले आहेत. या तालुक्यातून गाव समुहाची निवड करताना केंद्र शासनाने निश्चित केलेल्या निकषाप्रमाणे तसेच लोकसंख्येच्या प्रमाणात व भौगोलिक सलगतेच्या आधारे निवडण्यात येतील.

#### सदर गाव समुहाच्या विकासासाठी घ्यावयाचे घटक :-

गाव समुहाचा विकास करताना केंद्र व राज्य शासनाच्या योजना एक केंद्राभिमूख पद्धतीने राबवून खालील बाबींचा विकास करणे अपेक्षित आहे.

१.कौशल्यविकास प्रशिक्षण	८.गाव अंतर्गत गटारे
२.कृषी प्रक्रिया, स्टोरेज आणि गोदाम	९.रस्त्या वरील दिवे
३.मोबाइल आरोग्य युनिट	१०.गाव अंतर्गत रस्ते जोडणी.
४.शाळा सुधारणा / उच्च शिक्षण सुविधा.	११.सार्वजनिक वाहतूक.
५.स्वच्छता	१२.एलपीजी गॅस कनेक्शन
६.नळा द्वारे पाणी पुरवठा.	१३.डिजिटल साक्षरता.
७.घन आणि द्रव कचरा व्यवस्थापन.	१४.नागरिक सेवा केंद्रे

- यामध्ये प्रामुख्याने कृषी व कृषीवर आधारित बाबींचा विकास करणे अभिप्रेत आहे.
- उपरोक्त सर्व बाबींसाठी केंद्र शासनाने अपेक्षित साध्य निश्चित करून दिलेले आहे. उदा. कौशल्य विकास कार्यक्रमांतर्गत ७०% कुटूंबांतर्गत प्रत्येक एक व्यक्तीस प्रशिक्षण देणे, पाणी पुरवठ्याबाबत प्रत्येक परिवाराला वर्षभर माणसी, प्रतिदिन ७० लिटर पाणी देणे अभिप्रेत आहे.
- अशा प्रकारे केंद्र शासनाने दिलेले लक्ष्य साध्य करण्यासाठी सध्या पुरविल्या जाणाऱ्या सुविधा व अपेक्षित ध्येय यांच्यामधील तफावत निश्चित करून त्यासाठी एकात्मिक कृती आराखड्यामध्ये तरतुद करण्यात येईल.
- महाराष्ट्र प्रादेशिक नियोजन व नगररचना अधिनियम १९६६ च्या तरतुदीनुसार गाव समुहाचा विकास आराखडा तयार करण्यासाठी अधिसूचना काढून, नियोजन प्राधिकरण निश्चित करण्यात येईल. अशा प्रकारे तयार करण्यात आलेले विकास आराखडे एकात्मिक कृती आराखड्यामध्ये समाविष्ट करण्यात येतील.

### अभियानांतर्गत समित्या :-

सदर अभियानांतर्गत गाव समूहांच्या विकास प्रक्रियेच्या नियोजनामध्ये व अंमलबजावणीमध्ये सर्व भागधारकांचा सहभाग निश्चित करण्यासाठी विविध स्तरांवर संस्थांत्मक समित्या गठीत करण्यात येतील. त्या खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. **राज्यस्तर** :- सदर अभियानाच्या अंमलबजावणीसाठी राज्यस्तरावर **ग्राम विकास विभाग** हे राज्य समन्वयक संस्था **म्हणून** काम पाहील. राज्य समन्वय संस्थेस सहाय्यभूत म्हणून काम पाहण्यासाठी राज्य प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाची स्थापना करण्यात येईल. तसेच एकात्मिक समूह विकास आराखडा तयार करण्यासाठी राज्य तांत्रिक सहाय्य संस्थेची नियुक्ती करण्यात येईल. राज्य प्रकल्प व्यवस्थापन कक्षाच्या स्थापनेबाबत व राज्य तांत्रिक सहाय्य संस्थेची नियुक्तीबाबत स्वतंत्रपणे आदेश काढण्यात येतील.
२. **जिल्हास्तर** :- जिल्हाप्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष स्थापन करण्यात येईल. सदरचा कक्ष जिल्हाधिकारी/मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या अधिनस्त कार्यरत असेल. या कक्षामध्ये जास्तीत जास्त ३ तज्ज (क्षेत्र नियोजन विशेषज्ञ, एककेंद्राभिमुखता तज्ज, ग्राम विकास व्यवस्थापन तज्ज) कार्यरत असतील.
३. **समूहस्तर** :- समूहस्तरावर समूह विकास आणि व्यवस्थापन कक्ष कार्यरत असेल. एककेंद्राभिमुखता तज्ज व ग्राम विकास व्यवस्थापन तज्ज यांचा अंतर्भव या समितीमध्ये असेल.

समूहस्तरावर झालेल्या प्रगतीचा आढावा घेण्याचे काम करेल. तसेच जिल्हा प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष/ राज्य प्रकल्प व्यवस्थापन कक्ष यांना अद्यायावत माहिती उपलब्ध करून देईल.

### उच्चाधिकार समित्या :-

१. राज्यस्तर :- राज्यस्तरावर मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली राज्यस्तरीय उच्चाधिकार समिती (State Level Empowered Committee - SLEC) स्थापन करण्यात येईल. सदर समिती ही या योजनेच्या अंमलबजावणी आणि परिणामकारक समन्वय साधण्यासंदर्भात महत्वाचे निर्णय घेईल.
२. जिल्हास्तर :- जिल्हाधिकारी/मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती गठीत करण्यात येईल. यामध्ये गट विकास अधिकारी, सरपंच तसेच संबंधित पंचायत राज समितीचे प्रतिनिधी असतील.

### निधीची उपलब्धता :

रुबन अभियान अंतर्गत निवडण्यात आलेल्या गाव समुहांचा विकासासाठीचा सर्व निधी राज्य व केंद्र शासनाच्या विविध योजनेतून एककेंद्राभिमूखता (Convergence) द्वारे प्राप्त होणार आहे. केंद्र शासन व राज्य शासनाच्या योजनांव्यतिरिक्त, स्थानिक गरजांच्या आवश्यकतेनुसार, गाव समुहाच्या विकासासाठी, अतिरिक्त निधीची आवश्यकता भासू शकते. (उदा. एखाद्या गाव समुहामध्ये मोबाईल हेल्थ युनिट पुरविणे, गावातील महिलांसाठी एखादा कुटिरउद्योग इ.) अशा प्रकारच्या गरजांसाठी योजनेतर्गत कोणतीही तरतुद उपलब्ध नसते. त्यामुळे स्थानिक गरजेनुसार अशी विकासकामे करण्यासाठी त्यासंबंधीचा विस्तृत प्रकल्प अहवाल केंद्र शासनास सादर केल्यानंतर, केंद्र शासनाच्या “उणीवा निवारण निधी” (Critical Gap Funding) मधून निधी उपलब्ध करून दिला जाईल. हा निधी-

- योजनांमधून मिळणाऱ्या निधी शिवाय अतिरिक्त निधी असेल.
- सपुर्ण “उणीवा निवारण निधी” (Critical Gap Funding) हा केंद्र शासनामार्फत या अभियानांतर्गत उपलब्ध करून देण्यात येईल.
- सदरचा निधी बिगर आदिवासी भागात प्रकल्प भांडवली मूल्याच्या ३०% किंवा रु. ३० कोटी या पैकी जो निधी कमी असेल तो अनुज्ञेय राहील.
- तसेच आदिवासी भागात प्रकल्प भांडवली मूल्याच्या ३०% किंवा रु. ९५ कोटी या पैकी जो निधी कमी असेल तो अनुज्ञेय राहील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या [www.maharashtra.gov.in](http://www.maharashtra.gov.in) या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेताक २०१६०९९४९३०२४९३९२० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

वि. गिरिराज

प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, महाराष्ट्र शासन.

प्रत,

१. राज्यपालांचे सचिव,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव,
३. मा. मंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव
४. मा. राज्यमंत्री (ग्राम विकास) यांचे खाजगी सचिव
५. मा. मुख्य सचिव यांचे सह सचिव
६. मा. अध्यक्ष, जिल्हा परिषद (सर्व),
७. मा. विधान सभा/मा. विधान परिषद सदस्य (सर्व)
८. मा. अपर मुख्य सचिव (वित्त/ नियोजन/)
९. मा. प्रधान सचिव/ सचिव (ग्राम विकास/ महसूल/ नगर विकास विभाग-१/आदिवासी विकास/ )
१०. महासंचालक, यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी (यशदा), पुणे.
११. विभागीय आयुक्त (सर्व)
१२. जिल्हाधिकारी (सर्व)
१३. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, (सर्व)
१४. सहसचिव/ उपसचिव, ग्राम विकास विभाग (सर्व)
१५. राज्य प्रकल्प संचालक, राजीव गांधी पंचायत सशक्तीकरण अभियान, पुणे.
१६. निवडनस्ती